

Spolno (ne)nadlegovanje na delovnem mestu

Sexual (non)harassment in the working place

Alenka Zelenc

Povzetek

Alenka Zelenc, univ. dipl. soc. ped., Hotedršica 28, 1372 Hotedršica. *Članek je teoretična razprava, ki popelje naše razmišljanje znotraj in onstran meja primerne, zelene in spoštovane seksualnosti na delovnem mestu. Prvi del je namenjen težavnemu poskusu opredelitve koncepta spolnega (ne)nadlegovanja na delovnem mestu v ameriškem (ZDA) in evropskem okolju (države EU, s poudarkom v Sloveniji), medtem ko želim v drugem s pomočjo koncepta seksualnosti in njenega zatiranja izpostaviti problematičnost zamegljenega vidika spolnega nadlegovanja, ki se kaže v spolno agresivni delovni klimi. Omenjena družba slednjo kljub škodljivim posledicam zavije v navidezno normaliziranost, neodklonskost, naturaliziranost.*

Ključne besede: spolnost, spolno nadlegovanje na delovnem mestu, strukturno nasilje nad spolnostjo

Abstract

This article is a theoretical discourse encouraging us to think about and beyond the appropriate, desired and respected sexuality in the work place. In its first part it looks at the complexity of defining the concept of sexual (non)harassment in the workplace both in the US and the EU environment (especially in Slovenia). In the second part the author highlights the problem of vagueness in sexual harassment from the point of view of sexuality and its repression which is often demonstrated in sexually aggressive work environment. In spite of its negative effects, the society hides it under the blanket of normality, non-deviation and naturalness.

Key words: *sexuality, sexual harassment in the working place, structural violence over sexuality*

1 Uvod

Pojav problema o spolnem nadlegovanju na delovnem mestu je zelo star, saj obstaja že iz časa, ko se je delo ženske preselilo tudi izven štirih sten domačega ognjišča in dobilo novo ekonomsko-politično podobo. Poznan je iz časov industrijske revolucije, ko je prišlo do množičnega zaposlovanja žensk. O njem pričajo številna leposlovna dela prosvetljenstva, realizma in naturalizma, ki opisujejo trpljenje suženj, dekel in mezdnih delavk (Pirc, 2002). Navsezadnje lahko najdemo elemente spolnega nadlegovanja tudi v Figarovi svatbi, ki »je skorajda opera o razrednem boju«, kjer »gre za *sexual harassment*, spolno nadlegovanje à la Clinton, skratka služabnik proti gospodu«, opisuje Busek (1999).

Problem spolnega nadlegovanja se ne nanaša le na neko specifično delovno mesto, kulturo, vero ali družbo, ampak se dogaja povsod po svetu v bolj ali manj implicitni obliki in podobi ter skorajda na vseh delovnih mestih, kjer so zaposleni tako moški kot ženske (heteroseksualno spolno nadlegovanje v tovarnah, gospodarskih

poslovnih enotah) ali tam, kjer prevladuje pretežno en spol (homoseksualno spolno nadlegovanje v vojašnici, policiji, bolnišnici). Pri nas se o tem odkrito, a še vedno z določenimi zadržki, govori šele zadnjih nekaj let, medtem ko v Združenih državah Amerike ter državah Zahodne Evrope to že dalj časa ni več tabu tema. Prvi so spolno vedenje na delovnem mestu začeli preučevati psihologi in sociologi na ameriški celini v sedemdesetih letih, kasneje pa se jim pridružijo tudi pravniki (Pagon, Lobnikar, 1995).

V tem članku želim izpostaviti teoretično razpravo spolnega (ne)nadlegovanja na delovnem mestu kot izhodišče za javni govor o seksualnosti v delovnem okolju. Skozi kritične teoretične razprave želim pokazati na tanke, nejasne meje spolnega (ne)nadlegovanja, hkrati pa izpostaviti zamegljen in zapostavljen vidik nadlegovanja, ki se kaže v spolno agresivnem delovnem okolju. Slednji je naši evropski družbi razumljen kot normalen, neproblematičen, samoumeven, neškodljiv, vseprisoten itd., katerega posledice se manifestirajo v ogrožanju človekovega dostojanstva in njegove osebne integritete. Kazensko-pravna nezaščita vidika nehumanega delovnega okolja še ne pomeni, da v slednjem primeru ne gre za spolno nasilno dejanje.

2 Meje spolnega nadlegovanja

2.1 Spolno nadlegovanje na delovnem mestu: različne perspektive

Spolno nadlegovanje na delovnem mestu je še vedno (največkrat tabuizirana) tema (vsaj v Sloveniji), ki se ji s prefinjenimi tehnikami izognemo, jo negiramo, preoblikujemo v šalo ali najraje prezremo. Žrtve spolnega nadlegovanja največkrat ne vedo, da so žrtve ali da smejo biti žrtve oziroma da tisti neprijetni nerazumljivi občutek, ki ga ob možnem spolnem nadlegovanju doživijo, ni le plod njihove fantazije ali zrahljane (družbeno zelene) (ne)potrpežljivosti.

Pri poskusu definiranja pojma spolnega nadlegovanja na delovnem mestu je na mestu vprašanje o (socialni) percepciji storilca (-ke) in žrtve hotenega ali storjenega dejanja, pri čemer ga lahko eden razume kot akt spolnega nadlegovanja, drugi pa le kot nedolžno,

neslabonamerno zapeljevanje, kazanje pozornosti, prijaznosti.

Je morda glavni akter pri spolnem nadlegovanju težnja spolnega gona (instinkta) (Hearn, Parkin, 1995) po njegovi zadovoljitvi ali je le "dobro" izhodišče za doseg oziroma potrditev (socialne, ekonomske, politične) moči? To je vprašanje, ki se zarisuje na intervalu med seksualnostjo in družbenimi (javno priznanimi) koristmi, se pa lahko nekako nanaša tudi na definicijo spolnega nadlegovanja na delovnem mestu na dveh nivojih; spolno nadlegovanje kot nadlegovanje "quid pro quo" ("ti meni, jaz tebi") in kot spolno agresivno delovno okolje (glej poglavje 2.3).

Kje je meja med dovoljenim in nedovoljenim, med normalnim in nenormalnim, med hotenim in nehotenim? Katero dejanje je družbeno sprejemljivo in katero krši osnovne človekove pravice, človekovo dostojanstvo ter mu povzroča hude duševne stiske? Kaj si predstavljamo pod besedo človekovo dostojanstvo? Tisto, kar vzbuja spoštovanje zaradi moralnih kvalitete in zaradi obvladovanja čustev (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1995). Ustava Republike Slovenije nam v 34. členu zagotavlja, da ima vsak pravico do osebnega dostojanstva in varnosti. S 35. členom pa nam je zagotovljena nedotakljivost telesne in duševne celovitosti, zasebnosti in osebnostnih pravic (Ustava Republike Slovenije, povzeto po Barlič, 2002).

Katere so splošne moralne kvalitete? Kaj pomeni obvladati svoja čustva (nagnjenja)? Kaj spada pod "javno" in kaj pod "zasebno"?

Lahko predpostavimo, da je kamen spotike morda le neustrezno poimenovanje takšnega ponavljajočega, neprijetnega, na spolu baziranega dejanja, ki so ga poimenovali kot nadlegovanje, saj zveni kot plitvo, neutemeljeno, nesmiselno pritoževanje nad nečim, kar nima globljega, skrbi zbujujočega pomena in predstavlja le nekakšno "modno muho". Je le nasledek "ameriškega pretiravanja". Včasih slednja teza pri nekaterih primerih ("kvazi") žrtev spolnega nadlegovanja res drži.

A vendar ne moremo obiti tistih situacij, ki nam kljub svoji navidezni nepomembnosti, samoumevnosti, vsakdanjosti povzročajo neprijetnosti, čustvene stiske ali celo (bolj) opazne materialne izgube (kot na primer izguba delovnega mesta zaradi upora proti kršenju etike delovnega mesta).

Kdo koga v določeni situaciji na nekem delovnem mestu spolno

nadleguje in kolikšen je (morebitni) prispevek žrtve k spolno nehotenemu (kaznivemu) dejanju? Na tej točki razprave naj omenim Kandučevo razmišljanje o vprašanju privolitve žrtve v storjeno kaznivo dejanje, ki je aktualno zlasti pri spolnem nasilju (glej poglavje 2.2). Piše, da je »razmerje med soglasno in nesoglasno spolnostjo tego«, saj se med hoteno in nehoteno spolnostjo odvija vrsta spolnih praks, pri katerih je privolitev ene od vpletenih oseb vprašljiva (Kanduč, 1998: 90).

Ne pozabimo, da je spolno nadlegovanih tudi manjše, a ne nepomembno število moških. Moške lahko spolno nadlegujejo tako ženske kot moški in moški bi morali imeti pri varovanju svojega dostojanstva enake pravice kot ženske. Glavno žarišče tega članka (povzetega po moji diplomski nalogi) je heteroseksualno nadlegovanje, se pravi nadlegovanje med osebami različnega spola, saj takšna spolna naravnost v naši družbi (še vedno) prevladuje. A s takšno usmeritvijo svojega dela ne želim sporočiti, da je spolno nadlegovanje lezbijk in gejev zanemarljivo redko prisotno. Saj »/.../ so lezbijke na večini delovnih položajev, tudi tiste na visokih položajih, še vedno skrite v senco molka. Lezbično spolno nadlegovanje je zato še toliko bolj nevidno, saj gre za dvakratno prikrivanje: najprej kot spolno nadlegovanje nasploh, nato kot lezbično. Razkrivanje lezbičnega spolnega nadlegovanja je zato še bolj težavno kot razkrivanje heteroseksualnega nadlegovanja, saj gre skorajda za dvojno »outiranje«.« (N. V., 1998)

V naslednjih dveh poglavjih bomo pogledali znotraj in onstran meje spolnega nadlegovanja na delovnem mestu s pomočjo kritične analize ključnih (delovno- in civilno-pravnih ter kazensko-pravnih) opredelitev nadlegovanja v dveh okoljih: ameriškem (ZDA) in evropskem (države EU, seveda s poudarkom opisa stanja v Sloveniji). S svojo razpravo o tem želim poudariti nejasne meje med izvrševanjem in percepcijo nekega dejanja s spolno konotacijo kot nadlegovanega oziroma nenadlegovanega v nekem delovnem okolju.

2.2 Med (ne)privolitvijo, ponudbo ali prisilo, (moškim) (ne)seksizmom in (ne)spolno diskriminacijo (ZDA)

Pa pričnimo s poskusom opredelitve spolnega nadlegovanja na delovnem mestu tam, kjer so zaslužni za to, da danes lahko javno (spre)govorimo o (ne)problematiki spolno (ne)želenega

ravnanja. Govorim o manifestu (feminističnih) aktivistk iz gibanj za osveščanje žensk iz Združenih držav Amerike, ki so v sredini sedemdesetih let minulega stoletja opozarjale na trajno kršenje človekovega dostojanstva in osebne integritete žensk na delovnih mestih (Kozmik, 2000: 74). Posledice boja ameriških (feminističnih) aktivistk za človekovo spoštovanje, etično in moralno primerno vedenje vseh udeleženih v nekem delovnem okolju se danes kažejo v pojmovanju spolnega nadlegovanja na delovnem mestu (v obeh vidikih, glej naslednje podpoglavje) kot kaznivo dejanje.

Na ravni zakonodaje se je spolno nadlegovanje na delovnem mestu prvič pojavilo v kontekstu spolne diskriminacije v Združenih državah Amerike, kjer ga leta 1980 opredelijo kot kršitev Zakona o državljskih pravicah (703 (a) razdelek VII. člena Civil Rights Act) iz leta 1964. Po tem zakonu je nezakonito tisto dejanje, pri katerem delodajalec noče zaposliti posameznika ali ga odpusti oziroma diskriminira glede povračila, pogojev, razmer ali privilegijev zaposlitve na podlagi posameznikove rase, barve, religije, spola ali narodnosti. Torej je spolno nadlegovanje v okvirih ameriške zakonodaje definirano kot vrsta diskriminiranja na podlagi spola (Primorac, 2002: 179). Danes si ameriška sodišča pri obravnavi primerov spolnega nadlegovanja na delovnem mestu pomagajo poleg Zakona o državljskih pravicah tudi z »Equal employment Opportunity Commission Guidelines on Discrimination Because of Sex« (Smernice glede diskriminiranja zaradi spola Komisije za enake možnosti zaposlovanja – glej spodaj). Pa poglejmo, kaj o slednjem kazensko-pravnem sankcioniranju neželenega dejanja s spolno konotacijo, ki vključuje očitno neenake reči kot npr. kazanje pornografskih fotografij in izsiljevanje spolnih uslug na delovnem mestu, meni Igor Primorac.

Avtor v svoji kritični razpravi o iskanju meja spolnega (ne)nadlegovanja analizira posamezne vidike opredelitve spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, ki jih zagovarjajo na ameriških sodiščih (zlasti obravnava spolno nadlegovanje v višjem šolstvu) in ki so posledica boja Američank (redkeje Američanov) za spoštovanje človekovega dostojanstva in osebne integritete tudi na delovnem mestu. Spolno nadlegovanje na delovnem mestu je v Združenih državah Amerike res zakonsko nesprejemljivo in če smo mu bili podvrženi, lahko za storjeno dejanje, ki je spolno konotirano, zahtevamo sodno zadoščenje. V svojem odmevnem delu *Etika in*

seks (2002) se Primorac sprašuje, ali naj bi bilo spolno nadlegovanje sploh nezakonito. »Če ja, kakšna naj bo njegova pravna definicija in kako naj se jo uporablja na sodiščih?« (2002: 179)

Omenjeni avtor izpostavi glavno dilemo v filozofskem in moralnem razpravljanju o spolnem nadlegovanju, ki jo problematizira v (pre)širokem razponu tega koncepta, »ki mora vključevati tako očitno neenake reči, kot so izsiljevanje seksualnih uslug in kazanje *Playboya* ali fotografij nagic na delovnem mestu.« (2002; 180)

Igor Primorac se (delno) strinja z definicijo spolnega nadlegovanja Equal Employment Opportunity Commission Guidelines, ki pojasnjuje pojem spolnega nadlegovanja na delovnem mestu takole: »Nezaželeni poskusi seksualnega približanja, nagovarjanje k seksualnim uslugam in drugo verbalno ali telesno vedenje seksualne narave predstavljajo spolno nadlegovanje, kadar (1) je uklonitev takemu vedenju eksplicitna ali implicitna določba ali pogoj posameznikove zaposlitve, (2) je posameznikova uklonitev takemu vedenju ali zavrnitev takega vedenja temelj za odločitve o zaposlitvi, ki zadevajo tega posameznika, ali (3) cilj ali učinek takega vedenja nerazumno ovira posameznikovo delo ali ustvarja ustrahovalno, sovražno ali žaljivo delovno okolje.« (2002: 179) Kot vidimo, sta v tej definiciji zaobjeta oba pomembna ključna vidika spolnega nadlegovanja: nadlegovanje "quid pro quo" ("ti meni, jaz tebi") ter sovražno, spolno agresivno okolje; oba vidika bomo srečali kasneje tudi pri definiciji spolnega nadlegovanja Evropske komisije. Avtor meni, naj se pri zakonski prepovedi spolnega nadlegovanja upošteva »le verbalno ali neverbalno vedenje, ki ustvarja okolje, ki čezmerno ovira delovno ali študijsko storilnost« (2002: 190) in ne tudi tistega, ki je sicer neprijetno, a ne ovira toliko posameznikove storilnosti. Kje je meja med manj in bolj (čezmerno) problematičnim spolnim vedenjem posameznikov v nekem delovnem okolju?

Za model kritične diskusije o definiranju koncepta spolnega nadlegovanja Primorac predpostavi poskuse podajanja moralno in pravno razsvetljujoče razlage spolnega nadlegovanja nekaterih ameriških avtorjev, ki navajajo kot "prave razloge za njegovo moralno obsojanje" in pravno nesprejemljivo vedenje slednje argumente:

1. da je vrsta komuniciranja, ki krši zasebnost,
2. da je v bistvu prisilno,
3. seksistično ali
4. vrsta diskriminiranja na podlagi spola (2002: 180).

(1) Edmund Wall razume spolno nadlegovanje kot vrsto nepravilnega komuniciranja, saj »se nanaša na seksualne zadeve, in sicer brez privolitve prizadete osebe na tako komuniciranje, s tem pa krši pravice do zasebnosti te osebe.« (2002: 180) Wallovo razlago Primorac razrahlja s primeri, kjer je aktualno vprašanje (implicitne ali eksplicitne) privolitve žrtve v spolno (ne)željeno dejanje v hierarhičnem odnosu, odnosu med (ekonomsko) močnejšim in podrejenim. V tem primeru t. i. spolnega nadlegovanja "quid pro quo" (glej poglavje 2.3) se Primorac sprašuje, kolikšen je dejansko delež "žrtve" k storjenemu spolno nehotenemu dejanju, saj gre navsezadnje lahko za obojestransko zadovoljevanje (spolnih) potreb in (ekonomskih) uslug kljub komponenti nemoralnosti. Po drugi strani pa Wall skrči svojo definicijo le na en vidik spolnega nadlegovanja in zanemari njegov problem v sovražnem, spolno agresivnem okolju (2002: 181).

Kanduč pri vprašanju o privolitvi v spolno dejanje dokazuje, da ženski "ne" pogosto pomeni "da" in da so vprašljive različne predstave o tem, kdaj je spolnost pri ženskah in moških zares soglasna, ter da ne gre pri ugotavljanju (ne)pristanka k spolnemu dejanju toliko za to, kaj je kdo rekel ali nakazal (z "govorico telesa"), ampak bolj za to, kako je to storil (1998) in kako je "naslovljenec" slednje sporočilo sprejel. Liz Kelly o vprašanju privolitve žrtve (v njenem primeru je žrtev spolnega nadlegovanja ženska) v dejanje spolnega nasilja (verbalnega, neverbalnega, fizičnega ali psihičnega) spregovori ravno obratno Kandučevi tezi, kjer ženski "ne" pogosto pomeni "da", in jo uporabi kot eno izmed pogostih mitov, predsodkov ali stereotipov o spolnem nasilju zoper ženske (Zaviršek, 1994).

(2) Nancy Tuana razlaga spolno nadlegovanje kot zgrešeno ravnanje v njegovi komponenti inherentne prisile. Dopusča vsaj nekatere primere nadlegovanja v sovražnem okolju, ki naj ne bi vključevali prisile, a se v glavnem usmerja na vrsto "quid pro quo" ("jaz tebi, ti meni", spolna usluga za materialno). »Njeno razpravljanje o grožnjah, povezanih s seksom, kaže kompleksnost te prakse in zavratnost nekaterih njenih vrst: taka grožnja je lahko implicitna ali nenamerna, a kljub temu prisilna in skladno s tem lahko šteje za spolno nadlegovanje.« (Primorac, 2002: 182) Pri tem pa Primorac opozarja na pomen razlikovanja med grožnjo/prisilo in ponudbo, povezano s seksom. Če nam je izrečena grožnja, sledi, da dejanja, storjena v skladu z njo, niso uglašena z našo osebno,

svobodno voljo, medtem ko ponudba izraža željo, potezo, nagib, ki jo lahko odklonimo ali sprejmemo in je izrečena povsem svobodno.

Naslednji dve teoriji o naravi spolnega nadlegovanja ter razlogih za njegovo moralno obsojanje in zakonsko preganjanje temeljita na (radikalnih) feminističnih virih. Skupno tem teorijam je to, da poudarjajo nadosebno, globoko zakoreninjeno družbeno komponento, ki kaže na neenakost med spoloma, na (spolno) prakso, ki ima opraviti z močjo, zatiranjem in izkoriščanjem (žensk s strani moških).

(3) Anita M. Superson govori o naravi in o razlogih za spolno nadlegovanje izrazito seksistično, saj naj bi po njenem mnenju bilo takšno nadlegovanje »vsako verbalno ali telesno vedenje osebe dominantnega spola, ki je usmerjeno k osebi, ki pripada podrejenemu spolu, in izraža in vzdržuje držo, po kateri so druga oseba in/ali pripadnice spola te osebe manjvredne zaradi svojega spola, s čimer povzroča škodo tej osebi in/ali pripadnicam spola te osebe.« (Primorac, 2002: 184) Igor Primorac dalje razmišlja, da je v naši (zahodni) družbi seksizem vselej moški in pomeni torej vsak primer spolnega nadlegovanja napad na vse ženske, kjer vsaka utрпи storjeno škodo, četudi je ni bila deležna neposredno. To je drža, ki vzdržuje predsodke in stereotipe o ženskah, ki naj bi moškimi predstavljale objekt spolnega užitka. »Ženska moškemu lahko reče ali stori nekaj takega, kar v primeru, če to reče ali stori moški ženski, predstavlja spolno nadlegovanje.« (2002: 184)

(4) Zadnja avtorica, ki jo v svoji razpravi o poskusu definiranja pojava spolnega nadlegovanja na delovnem mestu omenja Primorac, je Catherine A. MacKinnon, ki v svoji (dokaj) radikalni feministični teoriji zatrjuje, da je spolno nadlegovanje žensk na delovnem mestu seksualno diskriminiranje v zaposlovanju (2002: 185). Podobno kot A. M. Superson tudi MacKinnonova izključuje možnost, da bi lahko ženske nadlegovale moške, saj »če ne bi bilo ničesar, kot je moška prevlada, in če le-ta ne bi bila seksualizirana, ne bi bilo nobene take krivice, kot je spolno nadlegovanje.« (C. A. MacKinnon, 1994; povzeto po: Primorac, 2002: 186) Ameriški družbi očita, da vzdržuje spolno nadlegovanje z moškim nadzorom nad žensko seksualnostjo ter z nadzorom kapitala nad delovnimi življenji zaposlenih. Igor Primorac se strinja, da je spolno nadlegovanje žensk s strani moških (ter manj pogostejše, a vseeno prisotno nadlegovanje moških s strani žensk) implicirano v diskriminiranju žensk, a meni, da to ni njena »določujoča poteza niti njena glavna moralna pomanjkljivost.« (2002: 186)

Na tej točki bi rada poudarila Primorčev utemeljen ugovor predpostavki MacKinnonove o tem, da so nadlegovane lahko le ženske, saj nam številne raziskave potrjujejo ne le, da so lahko nadlegovani tudi moški s strani žensk, ampak tudi moški s strani moških. Za kritično razpravo o predpostavki MacKinnonove, da je spolno nadlegovanje vrsta seksualnega diskriminiranja, postavi Primorac besedo "diskriminirati" v dvoumje, saj si jo lahko razložimo na dva načina: kot ločevati (diskriminirati med) ali kot izpostaviti neugodnemu ravnanju brez pravega opravičila za tako početje (diskriminirati proti). Medtem ko je prvi smisel nevtralen, je drugi moralno nabit z elementom nepravilnosti. In le slednji je relevanten za interpretiranje spolnega nadlegovanja v pojmih seksualnega diskriminiranja.

Ali, kot Primorac dalje razlaga, v primerih spolnega nadlegovanja ne gre več za diskriminacijo zaradi spola, ampak je nekdo v specifični situaciji diskriminiran le kot posameznik in ne več kot ženska ali moški, saj na primer v tisti situaciji po naključju pritegne seksualno pozornost nekoga drugega (pri nadlegovanju "quid pro quo" in v nekaterih primerih nadlegovanja v sovražnem okolju) ali pa je izpostavljen s seksom povezanemu govoru in vedenju drugih, kar je tako moteče, da čezmerno ovira njegovo delovno storilnost, kot smo nakazali v opredelitvi nadlegovanja v vidiku sovražnega delovnega okolja (2002: 188).

Primorčev pomislek je vreden razprave in tudi sama menim, da je potrebno preučevati vsak individualen primer (potencialne) žrtve ali (potencialnega) storitelja dejanja spolnega nadlegovanja posebej v njegovem specifičnem kontekstu, v katerem se je odvijal.

2.3 Nadlegovanje "quid pro quo" in spolno agresivno delovno okolje (EU in Slovenija)

V zgornjem poglavju smo kritično analizirali "ameriško" opredelitev spolnega nadlegovanja na delovnem mestu skozi štiri temeljne problematične vidike: skozi vidik, kjer se zaradi vsiljevanja spolno nehotenega ravnanja krši posamezniku pravico do zasebnosti, skozi vidik prisile, ki je lahko zaznan v storjenem spolnem dejanju, zaradi vpliva seksizma ter končno vidik enačenja spolnega nadlegovanja s spolno diskriminacijo. V slednjem poglavju pa se približujemo "evropski" (velja za članice Evropske unije)

definiciji spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, ki poudari delitev spolnega nadlegovanja na nadlegovanje "quid pro quo" ter na spolno sovražno delovno okolje.

V Evropski uniji je postalo spolno nadlegovanje na delovnem mestu priznано kot tema, vredna obravnave, leta 1984. Šest let kasneje je Evropski svet sprejel Resolucijo o dostojanstvu žensk in moških na delovnem mestu (maj 1990), s katero je Evropsko komisijo zavezal k pripravi Pravil ravnanja za ukrepanje zoper spolno nadlegovanje in opozoril, da je spolno nadlegovanje »v nasprotju z načelom enake obravnave spolov, kot jo opredeljujejo 3., 4. in 5. člen Direktive Sveta 76/207/EEC z dne 9. februarja 1976, ki govorijo o izvajanju načela o enaki obravnavi žensk in moških glede možnosti zaposlitve, strokovnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih razmer.« (Kozmik, 1999: 22) Ta načela kažejo na to, da je diskriminacija (posredna ali neposredna) na osnovi spola skrajno nedopustna.

Tri leta kasneje je izšel Priročnik za izvajanje pravil ravnanja Evropske komisije, ki nam prinaša praktični in teoretski temelj za delo na področju spolnega nadlegovanja v prihodnje (Kozmik, 1999). Priporočilo Komisije in Pravila ravnanja sama po sebi niso pravno obvezujoči, a Evropsko sodišče svetuje državnim sodiščem, da jih upoštevajo v sporih.

V Priročniku definirajo spolno nadlegovanje na delovnem mestu kot »/.../ nezaželeno ravnanje spolne narave ali drugo ravnanje, temelječe na spolu, ki ogroža dostojanstvo žensk in moških na delovnem mestu; vključuje nezaželeno fizično, verbalno ali neverbalno ravnanje.« (Kozmik, 1999: 19) Tako Evropska komisija Evropske zveze opredeli to normalizirano, habitualizirano, samoumevno, razširjeno in vsakdanjo obliko vedenja oseb, ki si v paleti različnih socialnih kontekstov vzamejo pravico do takšnega (spolnega) ravnanja s (so)delavci(-kami) v svojem delovnem razmerju ali okolju. V slednji definiciji spolnega nadlegovanja sem poudarila naslednje besede: ravnanje spolne narave, ki je nezaželeno in se odvija na delovnem mestu. To so nekatere temeljne premise, iz katerih lahko iščemo enačaje s karakteristikami ravnanj, ki se nagibajo k temu, da jih označimo kot spolno nadlegovanje. K temu bi dodala še premiso o trajanju oz. ponavljanju takšnega spolno obarvanega ravnanja, ki povzroča nemalo psihičnih, socialnih in materialnih stisk. »Kljub temu pa lahko velja za spolno nadlegovanje

že en sam dogodek, in sicer takrat, ko gre za hujšo obliko.«(Kozmik, 1999: 21) V tem primeru gre za težje, prepoznavne oblike vedenja, ki so same po sebi žaljive in neprijetne kot na primer fizično nasilje ali otipavanje intimnih telesnih delov brez privoljenja.

Če nadaljujem razčlenitev definicije spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, kot jo opredeli Evropska komisija, potem predstavlja fizično ravnanje spolne narave nezaželen fizični stik, dotikanje, trepljanje, ščipanje, prisilni spolni odnos itd., verbalno spolno ravnanje lahko pomeni npr. osvajanje, vsiljevanje predlogov ali pritiskov k spolni dejavnosti, ponavljajočih se predlogov za druženje, različne pripombe in namigovanja ter kot zadnje neverbalno ravnanje spolne narave, kar razumemo pod npr. kazanje pornografskih ali spolno sugestivnih slik, predmetov ali besedil, izražanje pohotnih pogledov, žvižganje ali druge spolne geste. Drugo ravnanje na osnovi spola pa med drugim vključuje tudi poniževalno, sramotilno obrekovanje, s spolom pogojene žalitve, opazke o izgledu in obleki ipd. (Kozmik, 1999: 75).

Vera Kozmik povzema po definiciji Evropske komisije o spolnem nadlegovanju dva tipa nadlegovanj: nadlegovanje "quid pro quo" ("ti meni, jaz tebi"), kjer so vključena ravnanja, pri katerih se v zameno za spolne usluge ponuja pridobitev kakšnih ugodnosti (npr. ohranitev delovnega mesta, napredovanje ...), ter tista ravnanja, ki ustvarijo sovražno, spolno "agresivno", žaljivo, ogrožujoče delovno okolje in prizadeto osebo ovirajo pri opravljanju poklica (Kozmik, 2000: 76).

V tej interpretaciji opazimo dva nivoja razumevanja spolnega nadlegovanja, pri čemer poteka prvi v hierarhično neenakovrednem odnosu med višjim in nižjim položajem zaposlenih oseb v nekem delovnem okolju. Tu gre dejansko za spolno izsiljevanje (nadlegovanje "quid pro quo"), kjer je privolitev zahtevana v zameno za prednosti pri delu oz. v izogib neprijetnostim na delu. Pri spolnem izsiljevanju gre za zlorabo pooblastil, za katera naj bi bili odgovorni delavke in delavci s pooblastili (npr. delovno razmerje med šefom(-injo) nekega podjetja in njegovo tajnico(-ikom), pri čemer lahko nadrejeni(-a) zaradi svojega (družbeno) višjega položaja in večje (družbene) moči v delovnem razmerju izsiljuje od podrejene(-ga) spolne usluge v zameno za napredovanje, ohranitev delovnega razmerja ali povišanje plače).

Pri zastrašujočem, spolno agresivnem ali ponižujočem delovnem okolju pa gre za (vsesplošne) slabše delovne razmere za tiste zaposlene osebe, ki so spolno nadlegovane, kljub temu da ne pride do izgube očitnih zaposlitvenih prednosti. Spolno nadlegovanje ima škodljive posledice za psihično, čustveno in fizično počutje žrtve, saj lahko zastruplja delovno okolje, ki je pogoj za dobro in učinkovito delo.

Barry S. Roberts in Richard A. Mann (2002) poudarita, da so primeri spolnega nadlegovanja "quid pro quo" bolj "izjema" proti "pravilu" o ponavljajoči zlorabi človekovega dostojanstva in vdiranja v zasebnost posameznika v spolno sovražnem delovnem okolju.

Tarče spolnih nehotenih projekcij "prepotentnih", neetičnih in nemoralnih vedenj sodelavcev(-k) imajo pri razreševanju neprijetne situacije tri možnosti: (1) da se zgledujejo po modelu "cankarjanske matere" in neželjeno spolno vedenje (pre)trpijo še naprej, (2) da se poskušajo nadlegovalcu(-ki) zoperstaviti in najverjetneje s svojo reakcijo situacijo le poslabšati ali (3) zapustijo delovno mesto (Roberts, Mann, 2002).

Slovenija se je s tematiko spolnega nadlegovanja začela ukvarjati šele v devetdesetih letih. Pred dobrim desetletjem, v času socializma, družbene lastnine in samoupravnih odnosov, so imele žrtve spolnega nadlegovanja večjo možnost zapustiti delovno mesto in se zaposliti drugje. Kapitalizem pa je poleg mnogih za delavce neugodnih posledic s sabo prinesel tudi visoko stopnjo brezposelnosti, kar pomeni, da so bile žrtve pogosto razpete med nadlegovalcem na delovnem mestu, službo in brezposelnostjo. Mnoge ženske (izjema pa niso niti moški) v takšnem spolno agresivnem okolju raje (po)trpijo, kot da ostanejo brez zaposlitve (Barlič, 2002).

Skozi pravno prizmo je danes pri nas (podobno kot v večini držav EU) spolno nadlegovanje le ena izmed oblik spolnega nasilja, ki je opredeljeno v prvem delu 184. člena 19. poglavja kot kaznivo dejanje kršitve spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja, in ni definirano kot avtonomno kaznivo dejanje (pod istim nazivom): »1. Kdor zlorabi svoj položaj in tako pripravi osebo drugega ali istega spola, ki mu je podrejena ali od njega odvisna, k spolnemu občevanju, ali da stori oziroma trpi kakšno drugo spolno dejanje, se kaznuje z zapornom do 3 let.« (Bašič, 2000: 103)

Tone Pačnik razume spolno nadlegovanje širše kot slovensko

pravo, a podobno kot Evropska komisija, saj poleg spolnega nadlegovanja kot izkoriščanja višje, močnejše pozicije govori tudi o "horizontalni nasilnosti", »ki pomeni škodljivo vedenje (neprimerno obnašanje, dejanja, besede in drugi vzorci odklonilnega vedenja), ki je usmerjeno na ljudi, ki so v istem rangu oziroma imajo enako moč«.

Zoran Kanduč pojmuje spolno nadlegovanje kot »vsak **neodobren poseg** v človekovo seksualno avtonomijo.« (Kanduč, 1997: 15) Ker pa je po njegovem mnenju ta definicija preširoka, saj so vanjo zajeta tudi nekatera kazniva dejanja devetnajstega poglavja Kazenskega zakonika Republike Slovenije, oblikuje ožjo opredelitev tega pojma z naslednjimi značilnostmi:

1. šlo naj bi za dejanja, ki so spolno konotirana,
2. ta dejanja naj bi bila za žrtev neprijetna in
3. za njih je značilna permanentnost (ponavljanje).

Pri tej definiciji pa obstaja določena težava pri tistih dejanjih spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, kjer ni potrebna permanentnost dejanj, da je dejanje razumljeno in občuteno kot spolno nadlegovano, kot na primer vsiljeno enkratno otipavanje intimnih delov ali fizično spolno nasilno dejanje, česar Kandučeva definicija ne zajema.

»Zatiskanje oči pred spolnim nadlegovanjem stane čas in denar« (Kozmik, 1999: 11), piše Agnes Hubert in opozarja, da bi morala podjetja resno preučiti stroške z zamenjavo zaposlenih, prizadetih zaradi spolnega nadlegovanja in s plačevanjem zaposlenim, ki so na bolniškem dopustu zaradi stresa. Prav tako bi morala preučiti posledice zmanjšane produktivnosti posameznika, posameznice in skupine ter temu dodati stroške preiskav in obravnavanja pritožb, pravne stroške ter stroške, ki jih imajo podjetja zaradi izgube dobrega imena v javnosti.

Na (ne)želeno seksualno vedenje v delovnih razmerjih med zaposlenimi poleg že omenjenih dejavnikov vpliva tudi sam kontekst organizacije, ki ga po definiciji sestavljajo »prepoznavni socialni kolektivi ljudi s strukturiranimi odnosi drug do drugega« (Hearn, Parkin, 1995: 63), ki so nadzorovani v njihovi medsebojni fizični in emocionalni distanci. In nenazadnje na kontekst posameznika, na njegov osebni, socialni in ekonomski položaj ter vloge, ki jih zaseda na zasebnem in javnem področju (na primer na delovnem mestu),

na medsebojna razmerja, ki jih gradi skozi interakcije z zaposlenimi v neki določeni organizaciji, in na specifičen kontekst organizacije, v kateri je zaposlen, vpliva tudi kontekst družbe, ki vse omenjene, v njej bivajoče konstrukte zaobjame v lastno podobo in jim prida svoje karakteristike. Zanj je značilna tudi specifična konstrukcija seksualnosti in specifična spolna morala, ki s svojimi mehanizmi oblikujeta spolne odnose, razmerja, želje, potrebe. In končno, po mnenju nekaterih velikih avtorjev (Reich, Lemert, Foucault, Kanduč itd.), ki se ukvarjajo s preučevanjem seksualnosti in njenim zatiranjem, slednja odločilno vpliva tudi na delovna razmerja v organizacijah, saj »zatiranje človeškega telesa (in spolnosti) ustvarja učinek, ki je pomemben za delovanje kapitalistične družbe, saj se tako telo lažje odtuji od subjekta, da bi postalo proizvodno in potrošno sredstvo in bilo kot tako bolj učinkovito.« (Kanduč, 1998: 29)

3 Spolno nadlegovanje na delovnem mestu kot “strukturno nasilje nad spolnostjo”

3.1 Kaj je seksualnost (spolnost)?

Spolnost (seksualnost) je v nas, je med nami, je okrog nas. Je dejstvo, je realnost. Je bila, je in bo vedno, povsod in med vsemi. Je vprašanje želja, potreb in pričakovanj posameznikov kot seksualnih bitij. Izraža se na biološki, psihološki in socialni ravni življenja posameznikov. Na eni strani jo poskušamo uokviriti, omejiti, zatirati, saj se zavedamo njene neomejene, neukrotljive in neučakane moči, na drugi strani pa jo spodbujamo, sproščamo in poskušamo izživeti. Kje je merilo uravnavanja potreb iz obeh polov intervala seksualnosti?

Hearn in Parkin povzameta opredelitve seksualnosti nekaterih avtorjev, ki jo opišejo kot (seksualni) fizični in (seksualno-) socialni kontakt socialne prakse (ki izvirajo iz želje) ter jo povezujejo z določenim spolom.

Pri poskusu definiranja seksualnosti ne moremo mimo vprašanja o željah znotraj seksualnosti, ki dostikrat vodijo naše vedenje, misli in dejanja v smeri njihovih potešitev. Tega vprašanja se v svoji definiciji seksualnosti dotakneta Hearn in Parkin. »Izraz seksualnost

se uporablja pri nanašanju na socialno izražanje, socialne odnose ali socialna namigovanja o fizični, telesni želji ali o željah /.../, /.../ ki so lahko resnične ali namišljene, ravno takšne so tudi pri predstavljanju si želja drugih.« (1995: 175)

Seksualnost v ožjem pomenu je specifičen set (socialnih, seksualnih, psiholoških in tudi bioloških) fenomenov in praks, ki se odvijajo med ljudmi. Seksualnost ni enostavna, ni monolitna, kot smo opazili pri različnih (bolj ali manj uspeh) poskusih avtorjev, ki poskušajo vanjo zajeti raznovrstne socialne in seksualne pojave. Vključuje in nanaša se na telo, dotik, emocije in želje, misel in fantazijo, na podobo in videz.

»Seksualnost je zelo široka kategorija, ki vključuje številne materialne, mnogostranske elemente, seksualne prakse, seksualne odnose, seksualna akte, seksualna vedenja, seksualno aktivnost, seksualne občutke, seksualne orientacije, seksualne želje, seksualne identitete /.../ seksualno nasilje, seksualno nadlegovanje, seksualne fantazije, seksualne izkušnje, seksualno dominacijo, seksualno zlorabo, seksualnosti.« (Hearn, Parkin, 1995: 176)

In dalje, seksualnost je konstruirana tudi kot spol v njegovi psihološki manifestaciji (gender), ki se reprezentira v odnosu do čutnosti, telesa, rojstva, materinstva, očetovstva, nasilja, itd. Spol in seksualnost ne živita v izolaciji, ampak v povezavi s spolom, nacionalnostjo, razredom in telesnimi spretnostmi.

Seksualnost variira v svojih socialnih, psiholoških in bioloških reprezentacijah na intervalu med heteroseksualno in homoseksualno spolno naravnostjo, nekje med njima pa se nahajata tudi biseksualna in narcisistična spolna nagnjenost ter še vrsta drugih spolnih naravnosti (Hearn, Parkin, 1995: 176). Pri svojem pisanju sem se omejila na heteroseksualno spolno naravnost (kot sem že omenila), saj je značilna za večji del seksualnih razmerij med člani naše družbe.

V procesu (prikritih ali javnih) seksualnih reprezentacij (poleg psiholoških, socialnih idr. dejavnikov) sovplivajo tudi številna druga telesna stanja in izražanja, kot so npr. puberteta, predmenstrualni sindrom, nosečnost in menopavza, ki se kažejo na več načinov: npr. v biološkem in psihološkem vplivu na osebo, ki jih doživlja, ali pri vplivanju (drugih ali nas samih) na govor o teh stanjih (npr. nelagodni občutek ob govoru o "ženskih zadevah" ali "moških

problemih”, ki se tako ali drugače tičejo spolnosti).

Na seksualnost pa lahko gledamo tudi drugače (globlje, sistemsko, zgodovinsko), širše. Reich razume seksualnost oziroma željo po seksualni zadovoljitvi kot glavno silo, ki motivira, žene posameznika in družbo kot celoto v njuni dejavnosti ter odstranjuje seksualne napetosti že v vsej zgodovini človeštva. Pravi, da smo ljudje v medsebojni interakciji zaradi zadovoljevanja dveh temeljnih fizioloških potreb – gona po hrani in seksualnega gona. Tako kot gon po hrani, ki se subjektivno kaže kot lakota in objektivno kot težnja k ohranitvi individuuma, se tudi seksualni gon kaže kot potreba po sproščanju seksualne napetosti oziroma po seksualni zadovoljitvi ter objektivno kot “težnja” k ohranitvi vrste (Reich, 1984: 66).

Podobno kot Reich tudi Foucault opredeli seksualnost veliko širše, kot sta jo poskusila opredeliti Hearn in Parkin. Pravzaprav težko izločimo katerokoli področje iz “referenčnega okvira” družbe, na katerega seksualnost po njegovem mnenju ne bi vplivala. Seksualnost preučuje skozi čas, kraj, prostor in zgodovino ter jo ponese izven ožjega pojmovanja seksualnosti, ki se realizira skozi socialno-seksualne odnose, vedenja, nagnjenja, misli, prakse, kontakte, želje itd. v abstraktni, kompleksni koncept mehanizma seksualnosti.

3.2 Pojav "zatiranja spolnosti"

Ko poskušam osvetliti koncept seksualnosti, se izogibam poudarku v govoru o “normalnosti” ali nramnosti v seksualnih odnosih ali nagnjenjih. Seksualnost je dojeta kot specifična ter tudi kot široka in odprta tema, saj je pomembna ali celo ključna sila, ki žene in spodbuja človeštvo, primarno v smeri njegovega preživetja in ohranjanja kot človeške vrste ter sekundarno v smeri (psiho)socialnega razvoja, pri čemer se socialnost in seksualnost kot temeljni silnici v odnosih med člani (katerekoli) družbe »spoznavata, usklajujeta, dopolnjujeta in (bolj ali manj) spretno sodelujeta«.

Skozi družbeni razvoj prihaja vse bolj v ospredje tudi želja in potreba po “imeti nekaj” oziroma potreba po “biti lastnik” nečesa. Ta “silnica” družbe (materialnost) se nenavadno hitro vceplja v glavne niti družbenega življenja ter začinja v določenem obdobju razvoja družbe celo prevladovati nad potrebami po zadovoljevanju primarno bioloških, psiholoških, socialnih in seksualnih želja. Naj za primer

navedem nepredstavljljive razlike v blagostanju med posamezniki družbe, družbenimi sloji prebivalstva ter med različnimi družbami, rasami in narodi (kot npr. v našem družbenem okolju različen življenjski standard med manualnimi delavci in menedžerji).

Reich označi obdobje naraščanja "pomena materialnosti" s procesom vzpostavljanja monogamne družbe, ki »je nastala iz koncentracije bogastev v eni roki, iz potrebe po zapustiti to bogastvo otrokom enega moža« (Reich, 1984: 61). Pred pojavom zakona (monogamije ali enozakonstva), ki naj bi po avtorjevem mnenju nastal zaradi izvora, zaščite in ohranjanja bogastva po potomcih v eni roki, so obstajale družbene organizacije, ki jih je v prvi vrsti obvladovalo spolno življenje. Se pravi, da so se slednje družbene skupnosti gibale po tirnicah, ki jih je "zarisovala" primarna seksualnost. Te organizacije "uniči" vedno večje utesnjevanje in zatiranje genitalne svobode, kar posledično povzroči tudi pojav prepovedi spolnega občevanje v lastnem klanu, skupnosti vseh krvnih sorodnikov po materini strani ali prepoved incesta (Reich, 1984: 60).

Fox piše o stanju pred pojavom incesta kot o stanju, ko je »vladala narava; po njem je kultura. Incestuozni človek je bil resnično naraven; postincestuozni človek je bil "d'un seul coup" ("na en mah", naenkrat) odstranjen iz narave. Toda možnost incesta je kakor rdeča laterna v Prevertovi pesmi nenehno prežala, da bi ga zvalila nazaj v nekulturno, naravno stanje.« (1988: 17)

Prepoved incesta po mnenju Reicha pomeni začetek procesa "seksualnega zatiranja", ki naj bi bil po svojem začetku starejši kot proces razrednega nasprotja med možem in ženo (1984: 61). Nadalje piše, da je vzporedno z večanjem tabuizacije in omejevanja genitalnosti potekalo širjenje materialnih interesov določenih skupin v pradžbi. V svojem pisanju prevzame Morganovo (Morgan, 1984; povzeto po: Reich, 1984: 62) razdelitev človeške družbe od divjaštva, barbarstva do pojava civilizacije, pri čemer umesti odločilni preobrat od prakomunizma k razvoju lastnine v obdobje, ki označuje prehod od divjaštva k barbarstvu. Vzporedno z naraščanjem "zatiranja spolnosti" in z večanjem razrednih nasprotij med možem in ženo se pojavljata tudi postopni propad materinskopravne družbe ter evolucija patriarhalne oblasti. Zaradi lakomnosti in potrebe po akumulaciji sta se v določeni fazi človeške zgodovine sprožili seksualno omejevanje in seksualno potlačevanje (Reich, 1984: 62).

Foucault pritrjuje Reichovem razmišljanju o procesu postopnega

“zatiranja spolnosti”. Pojmuje ga kot »osnovni način zveze med oblastjo, znanjem in seksualnostjo« (2000: 9), pri čemer se zatiranje kaže kot sredstvo nadzorovanja seksualnosti. Zanimivost v Foucaultovem razmišljanju o “zatiranju seksualnosti” je v tem, da zanj pravi, da se ga “spravlja v govor” in ne “cenzurira”, kot menijo nekateri avtorji, ki preučujejo dinamiko seksualnosti v naši družbi. Žarišča spodbujanja govora o seksu so po mnenju avtorja v medicini, psihiatriji, pedagogiki, družini, (kazenskem) pravu in drugih družbenih nadzorih, ki »prečiščujejo seksualnost parov, staršev in otrok, mladine /.../« (2000: 31), kot smo zgoraj omenili.

Družina po mnenju Foucaulta torej ni bila sila prepovedi, ampak glavni dejavnik seksualizacije. Vloge sodobne družine avtor ne vidi v “zatiranju”, “brzdanju”, “dušenju” seksualnosti, marveč pravi o njej, da jo družinski sistem utrjuje, si jo postavlja kot stalno oporo. Seks kot podpora zakonski zvezi je bil prvi predmet v spovednici, kjer so se meje med dovoljenim in prepovedanim občevanjem preverjale s sredstvom “priznanja” (2000: 119). Z natančnim opisovanjem dovoljenih in nedovoljenih, normalnih in nenormalnih, zelenih in neželenih spolnih praks, vedenj, misli, naravnosti se je govor o seksualnosti množil in zavzemal vedno večji teritorij. Pri Foucaultu in Reichu je torej seksualnost oziroma njeno zatiranje razumljeno kot sredstvo države za nadzor sebi podrejenih instanc (pedagogika, medicina, prostitucija itd.), ki s svojim vplivnim delovanjem na svoje podanike poskušajo oblikovati “oblastiboječe” in ekonomskim potrebam “sledеče” subjekte.

Podobno kot Reich in Foucault razmišlja tudi Kanduč, ki funkcijo osrednjega »“mehanizma” formalnega družbenega nadzora pripiše pravni instituciji, ki med drugim ureja tudi spolno vedenje« (1998: 13) in ga v primeru vdiranja v njegovo intimno področje tudi kazensko-pravno zaščiti. Meni, da je ključni izziv moderne družbe spraviti posameznika in družbo, v kateri ogroža človekove pravice predvsem kapitalistično gospodarstvo. Družba praktično ne obstaja več, zato država ne more delovati kot njeno orodje. Državo so si prilastile najmočnejše družbene skupine. Pravo države je postalo pravo najmočnejših, najvplivnejših (1998: 14). Ravno iz razloga, ker pravo po mnenju Kanduča ne izpolnjuje svoje temeljne funkcije zagotavljanja varovanja in ne priznava vsem svojim koristnikom enakih pravic (npr. pravica do samoupravljanja, lastninska pravica), kot tako prispeva k obnavljanju “strukturnega nasilja” (1998: 18).

3.3 Inkrimirano spolno nadlegovanje in spolno nadlegovanje kot “strukturno nasilje nad spolnostjo”

Kdo določa, kaj je družbeno nesprejemljivo, škodljivo, neetično, nemoralno, nelegalno in vredno kazenskega pregona? Kdo meri na tehtnici pravice na eni strani zlorabo pozicije (ekonomske) moči zaradi “izmenjave” spolnih in materialnih dobrin (na nekem delovnem mestu) in na drugi (trajno) kršenje človekovega dostojanstva, osebne integritete in (intimnih) spolnih praks v spolno sovražnem delovnem okolju? Zakaj je prva kršitev bolj nedopustna kot druga? Oziroma, ali ni nespoštovanje človekove (spolne) zasebnosti in dostojanstva vzrok ali/in posledica zlorabe ekonomskega (in socialnega) položaja na delovnem mestu?

Nasilje je skozi človekov razvoj praviloma običajen vzorec razreševanja konfliktov. Po definiciji pomeni neupravičeno (upo)rabo sile. Poznamo politično, ekonomsko, ideološko, kulturno, prometno, telesno, ekološko, tehnološko, pravno, religiozno itd. ter končno tudi spolno nasilje (Kanduč, 1998: 24). Običajno so omenjene oblike nasilja v družbi močno prepletene in soodgovorne za posledice, ki jih povzročajo. »Ekonomsko nasilje (nasilje v produkciji in distribuciji družbenega dohodka), denimo, bi lahko le z grobo silo razločili od političnega, pravnega ideološkega, telesnega in celo spolnega nasilja.« (Kanduč, 1998: 24)

A kljub vseprisotnosti nasilja se ohranja in narašča predstava o nesprejemljivosti takšnega vedenja, mišljenja, komunikacije... Spolno nadlegovanje na delovnem mestu je le deloma oblika (verbalnega, psihičnega ali fizičnega) inkrimiranega spolnega nasilja, saj se ga sodno obravnava le parcialno (kot smo že povedali), po njegovih posameznih segmentih (kot na primer razžalitev, prisiljenje, ogrožanje varnosti ipd.), definiranih v Kazenskem zakoniku Republike Slovenije. Omenili smo še drugi vidik spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, kjer gre za sovražno, spolno agresivno delovno okolje (kot na primer delovno mesto (neizobraženih) natakarič in natakarjev v barih, nočnih lokalih) ali “horizontalno nasilnost”, pod katero razume Pačnik (spolno) škodljivo vedenje, usmerjeno na ljudi v istem ekonomskem (in družbenem) razredu na način, da prizadene njihovo čast in osebno dostojanstvo. “Horizontalna nasilnost” ni kazensko-pravno sankcionirana, saj je skozi “črno-belo pravno sito” težko dokazljiva oziroma se jo na nek

način celo prikriva, spregleduje ali celo sprejema kot nekaj najbolj normalnega, samoumevnega, neškodljivega, "ne-slabo-hotečega". Tako ostaja (ne)varovanje prijetnega in humanega delovnega okolja prepuščeno dlanem družbe, ki ga s svojim neformalnim družbenim nadzorom, ki se izvaja skozi filter družine, oblikuje in štiti, bolj ali manj (ne)uspešno.

Slednje teze o izpostavljenosti humanega delovnega okolja (ne)dobri morali in osveščenosti o človekovih pravicah sodelavcev povezujem s Kandučevim konceptom "strukturnega nasilja" zoper »samodoločene (samostojno izbrane in soglasne) spolne prakse« (1998: 26), ki so včasih označene s sintagmo "zatiranje spolnosti". Kanduč povezuje "strukturno nasilje nad spolnostjo" z uporabo omenjene pomenske zveze z namenom, da se opozori na »mного bolj razširjene oblike »neodklonskega«, normaliziranega ali celo »naturaliziranega« omejevanja samodoločenih spolnih praks« (1998: 26). Primeri spolnega nasilja zoper nemočne žrtve (posilstva žensk in spolne zlorabe otrok) so sicer izrazito hujše, težje oblike, a razmeroma redke, v primerjavi z masovnim, samoumevnim, vseprisotnim in globoko zajedljivim "strukturnim nasiljem" nad avtonomnimi spolnimi praksami.

Po Kandučevem mnenju je takšna predstava o nepomembnosti omejevanja samodoločenih spolnih praks in vdiranja v posameznikov osebni, intimni prostor neustrezna in zavajajoča. Sam pravi, da je "zatiranje spolnosti" lahko »celo hujši družbeni problem kakor spolno nasilje v najožjem možnem pomenu« (1998: 26) oziroma nenazadnje sta morda »strukturno zatiranje spolnosti (v vsakdanjih življenjskih praksah) in inkriminirano spolno nasilje v vzročni povezavi: več je strukturnega zatiranja spolnosti, več je "kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost".« (1998, 26)

Ob zaključevanju članka o spolnem (ne)nadlegovanju na delovnem mestu bi dodala še razmislek o moči in vplivu medijske "tehnologije" in ideologije na današnjo potrošniško družbo, ki nepremišljeno, (ne)zavedno, nekritično in strastno sledi "pastem", ki ji jih "nastavljajo" "kapitalistični mogotci" preko časopisja, spletnih strani, televizije, javnih spektaklov, prireditev ipd. Ravno medijsko "indoktriniranje" podanikov sodobne postmodernistične in potrošniške družbe je med drugim tudi nadvse aktivno žarišče spodbujanja govora o seksualnosti, pri čemer se dovoljujeta reprodukcija in prenos raznovrstnih seksualnih odnosov, idej, vedenj,

stališč, kultur, ideologij idr. brez posebne selekcije ali omejevanja sprejemanja informacij za tiste, ki jih še niso sposobni sprejemati na "zdravorazumski" način.

4 Zaključek

Vpliva seksualnosti (spola, spolnih vlog, želja, potreb, fantazij itd.) nikoli ne moremo popolnoma ločiti od delovnega okolja, niti ne bi bilo smiselno, kaj šele mogoče. Pravzaprav je sožitje bioloških, seksualnih, psiholoških in socioloških "vsebin" človeka nujno in kot tako najbolj učinkovito za dobro osebno počutje in delovno uspešnost. Morda nam lahko pri ozaveščanju in soočanju z lastno seksualnostjo pomaga pričujoča kratka študija spolnega (ne)nadlegovanja na delovnem mestu, saj nam nudi "sprehod" po človeških stopnjah seksualnega zavedanja, zatiranja in njenega (ne)uravnovešenja v delovnem okolju. Mi, socialni pedagogi, lahko na tem področju izvajamo socialno pedagoške intervencije v širšem smislu, v smislu spoznavanja, soočanja in sprožanja govora o seksualnosti med ljudmi, v smislu obveščanja ljudi o njihovih pravicah tudi na področju seksualnosti, ki se izraža na delovnih mestih. In ravno mi kot socialni pedagogi imamo možnost, da slednjo nalogo dobro opravimo, saj sta nam bili med študijem nudeni tista odprtost in prilagodljivost za družbene pojave in spremembe, ki sta še kako potrebni pri "delu z ljudmi" v današnjem postmodernističnem obdobju naše "evropske" družbe.

5 Literatura

Barlič, N. (05.02.2002). *Spolno nadlegovanje na delovnem mestu- poskus opredelitve in pravna ureditev*. Ljubljana: Pravna fakulteta. Pridobljeno dne 24.8.2003 s svetovnega spleta: http://pf-lj.kelt.si/docs/krimi/krimi_naloge.htm

Bašič, K. (2000). Nekaj razmišljanj o spolnem nadlegovanju na delovnem mestu. V Klemenc, D., Pahor, M., (ur.), *Nasilje in spolno nadlegovanje na delovnih mestih medicinskih sester v Sloveniji*. Zbornik člankov s strokovnega srečanja z mednarodno udeležbo Društva medicinskih sester v Ljubljani, dne 4.12.1999. Ljubljana: Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov.

- Bunc, S. (1991). *Slovar tujk*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Busek, E. (1999). *Pomen skupnih kulturno civilizacijskih osnov pri oblikovanju nove Evrope*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije in Slovensko društvo za evropsko kulturo *klub Alpbach*. Pridobljeno 17.07.2003 s svetovnega spleta: www.sigov.si/dsvet/dejavnost/predavanja/besedila_pre/Busek.htm
- Ferfolja, T. (1999). *Spolno nadlegovanje nad ženskami v policijski upravi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Fox, R. (1988). *Rdeča svetilka incesta*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.
- Foucault, M. (2000). *Zgodovina seksualnosti 1 (Volja do znanja)*. Ljubljana: Škuc.
- Goleman, D. (1999). *Čustvena inteligenca*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Hearn, J., Parkin, W. (1995). *»Sex« at »work«*. Hertfordshire: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Kanduč, Z. (1997). *Delovno mesto, seks, nadlegovanje. Spolno nadlegovanje*. Ljubljana: Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC.
- Kanduč, Z., Korošec, D., Bošnjak, M. (1998). *Spolnost, nasilje in pravo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Urad za žensko politiko.
- Klemenc, D., Pahor, M. (ur.). (2000). *Nasilje in spolno nadlegovanje na delovnih mestih medicinskih sester v Sloveniji*. Zbornik člankov s strokovnega srečanja z mednarodno udeležbo Društva medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov v Ljubljani, dne 4.12.1999. Ljubljana: Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov.
- Knjižna polica (računalniški program). (1995). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: SoftwarePower.
- Kozmik, V.(ur.). (1999). *Kako se spopasti s spolnim nadlegovanjem na delovnem mestu*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
- Kozmik, V. (2000). *Pravna regulacija spolnega nadlegovanja na delovnem mestu*. V Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Ljubljana, *Nasilje in spolno nadlegovanje na delovnih mestih medicinskih sester v Sloveniji*. Zbornik člankov s strokovnega srečanja z mednarodno udeležbo Društva medicinskih sester v Ljubljani, dne 4.12.1999. Ljubljana: Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov.

Kobolt, A. (1993). *Faktorji stresa v socialnih in pedagoških poklicih*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Lozar, V. (1999). *Percepcija spolnega nadlegovanja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka šola za Socialno delo.

Merljak, S. (2003). Ko bodo Pepelke ogrozile moške. *Delo, 18. julij 2003*, s.5.

N., V. (junij, 1998). *Spolno nadlegovanje lezbijk na delovnem mestu*. Ljubljana: Lesbo. Pridobljeno dne 15.07.2003 s svetovnega spleta: www.ljudmila.org/lesbo/Lesbo1-8/lesbo1-7/06/14.htm

Natarer, A. (b.d.). *Uvod – o seksizmu*. Pridobljeno dne 04.08.2003 s svetovnega spleta: www.svarog.org/sociologija/druzbenaslojevitost/seksizem.php

Pačnik, T. (2000). Spolno nasilje in spolno nadlegovanje na delovnem mestu. V Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Ljubljana, *Nasilje in spolno nadlegovanje na delovnih mestih medicinskih sester v Sloveniji*. Zbornik člankov s strokovnega srečanja z mednarodno udeležbo Društva medicinskih sester v Ljubljani, dne 4.12.1999, Ljubljana.

Pahor, M. (1999). »Nasilje v zdravstveni negi«. V Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Ljubljana, *Nasilje in spolno nadlegovanje na delovnih mestih medicinskih sester v Sloveniji*. Zbornik člankov s strokovnega srečanja z mednarodno udeležbo Društva medicinskih sester v Ljubljani, dne 4.12.1999. Ljubljana: Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov.

Pirc, T. (29.01.2002). *Tema, za katero mnogi mislijo, da jo je bolje pomesti pod preprogo*. Velenje: Elektronske novice. Pridobljeno 15.07.2003 s svetovnega spleta: www.rrvel.si/turista/owa/tzs_novice_podrobno_2002

Primorac, I. (2002). *Etika in seks*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.

Reich, W. (1984). *Sexpol*. Ljubljana: Krt.

Roberts, S. Barry, Mann, A. Richard (18.9.2002). *Sexual harassment in the Workplace: A primer*. Pridobljeno dne 28.02.2003 s svetovnega spleta: <http://www3.uakron.edu/lawrev/robert1.html>

Slovar slovenskega knjižnjega jezika (1995). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ule, Nastran, M. (1994). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Urad za enake možnosti (1998). *Integracija načela enakosti spolov*. Pridobljeno dne 7.08.2003 s svetovnega spleta: www.uzprs.si/slo/publikacije/integracija/3.html

Urad za enake možnosti. (1998). *Kako reči šefu ne?* Pridobljeno dne 30.08.2003 s svetovnega spleta: www.uemrs.si/slo/novice/kakosefurecine/clanki.html

Urad za žensko politiko (1998). Knjige in publikacije, CEDAW Report. Pridobljeno dne 4.08.2003 s svetovnega spleta: www.uemrs.si/slo/publikacije/cedaw/4.html

Uzelac, M. (2002). »*Tamo sam Slovenac, tle sem pa Bosanec*«. Diplomsko delo, Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Velkavrh, P. (2002). *Spolno nadlegovanje na delovnem mestu. Zakonska ureditev v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Pravna fakulteta. Pridobljeno dne 23.08.2003 s svetovnega spleta: www.cek.ef.uni-lj.si

Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Žorga, S. (1994). Model supervizije na področju pedagoških dejavnosti. *Psihološka obzorja*, 3 (3,4), s.157-169.

Pregledni znanstveni članek, prejet septembra 2004.